

Братислав Теиновић
Музеј Републике Српске, Бања Лука

„КОМПЛОТ“ ВЕЛИКИХ СИЛА И УСТАНЦИ 1830–ТИХ У БОСАНСКОМ ЕЈАЛЕТУ

Сажетак

Рад има за циљ да представи перфидну улогу Аустрије у „комплоту“ великих сила против устаничких покрета Срба и муслимана током 1830–тих у Босанском ејалету. Реч је о три устанка: муслиманском Хусеин–капетана Градашчевића 1830–1832. против централне турске власти, српском попа Јовице Илића 1834. и поново муслиманском против Ибрахим–бега Фирдуса 1836. године. Два муслиманска устанка, Градашчевићев и анти-Фирдусов Аустрија није подржала због добрих односа са Портом, а српски Илићев зато што није толерисала стварање веће српске државе на својим јужним границама. Устанака босанских католика није било, будући да су фрањевци слепо слушали инструкције бечке владе у којој је кључну улогу имао шеф дипломатије кнез Клеменс Метерних.

Кључне речи: Босански ејалет, устанци, Аустрија, Русија, кнез Метерних

АУСТРО–РУСКИ АНТИУСТАНИЧКИ „КОМПЛОТ“

Однос пет великих европских сила (Bridge and Bullen 2005, 1) према устанцима у Босанском ејалету током XIX века је важно питање српске историје, поготово ако се има у виду да је читав деветнаести век био обележен осим њиховим међусобним сукобима и злоупотребима устанака на Балкану за постизање властитих циљева (Хердер 2003, 29). Другим речима, свака устаничка историја у XIX веку је у одређеној мери и историја у маломе спољне политике неке велике силе (Берић 2007², 11). Аустријска политика је још од времена Првог српског устанка стајала на становишту, да

је за њене државне интересе било боље очување Турског царства од стварања српске државе (Екмечић 2007, 207). Велике силе су 1815. на Конгресу у Бечу закључиле даље европско ратовање (Ibler 1960, 18–19), да би исте године шеф аустријске дипломатије кнез Клеменс Метерних трасирао принцип аустријске спољне политике на Балкану у служби очувања Турског царства, а све са циљем спречавања ширења утицаја Русије (Иматовић 1977, 344). У наступајућем времену Метерних ће се показати као највећи противник свих устанака у Босанском ејалету, као потенцијалних огњишта општег европског револуционарног духа (Поповић 1931, 200–203).

Све предлоге руског цара Николаја I за заједничким протекторатом над потенцијално независним балканским државама Метерних је одлучно одбијао. На свим састанцима великих сила о Источном питању, Аустрија је увек била најтврђи заступник политичког *статуса quo-a* и опстанка Турског царства. Конкретно, бечка влада се залагала за давање ограничених права хришћанима у Босанском ејалету, али не и територијалних права, која су за њу представљала један од механизма за слабљење Турског царства (Стојанчевић 1971, 360).

Иако је утицајни британски дипломата на Порти Дејвид Уркварт све устаничке покрете сматрао „слепим оруђем руске политике” (Милутиновић 1959, 93), пасивност политике петроградске владе према устанцима у Босанском ејалету током 1830–тих била је њена основна карактеристика. Ова инертност је била увек координисана са агресивношћу аустријске политике према истим покретима. Није никаква тајна, да је трасу овакве руске спољне политике отворио министар спољних послова гроф Карло Несселроде, на кога је његов аустријски колега Метерних имао не тако безначајан утицај (Успенски 2003, 155). Своју конзервативну и антиреволуционарну парадигму он је језгровито формулисао: „Подржавати власт свугде где она постоји, јачати је тамо где она слаби, а бранити је тамо где на њу отворено нападају” (Živanov 2002, 350).

Најважније тачке аустријске спољне политике почетком тридесетих година XIX века према Босанском ејалету биле су: неповредивост државних граница, локализација и пацификација устанака, праћење политичке агитације Русије, Србије и Црне Горе и придобијање католичког становништва (Стојанчевић 1971, 352). С тим у вези, аустријски цар Фрањо I је од 1830. помагао босанском бискупу фра Аугустину Милетићу на Порти (Vrdoljak 2005, 66), а годину касније, након Милетићеве смрти, бечки двор се преко посланика Рудолфа Луцова (ориг. Lützow) у Риму озбиљно заузео да на његово место дође аустријски кандидат фра Илија Старчевић. Иако је Ватикан марта

1832. на то место изабрао фра Рафаела Баришића (Jelenić 1915, 25), бечка влада није имала за чим да жали будући да се Баришић у насту-пајућем времену показао као ништа мање аустријски човек.

АУСТРИЈИНО ДЕЗАВУИСАЊЕ УСТАНКА ХУСЕИН-КАПЕТАНА ГРАДАШЧЕВИЋА 1830–32. И ПРОТЕКЦИЈА БОСАНСКИХ КАТОЛИКА

Кад је започела побуна самопроглашеног босанског везира Хусеин-капетана Градашчевића 1830. године, Турска је увелико закорачила у реформе танзиматског законодавства државне управе (Стојанчевић 1971, 103). Иако се Градашчевић наивно уздао у пријатељство са Аустријом стечено у временима заједничког одржавања поретка на турско-аустријској граници (Куниберт 19Ј01, 307), бечка влада је желела да се ова побуна угуши, како би се што пре решило погранично питање између две земље (Šljivo 2006, 179). Када је након слома устанка избегао у Аустрију, Градашчевић је очекивао да ће бити примљен као везир, што се није догодило. Добио је заштиту бечке владе, слично заштити коју су од ње добили и пољски револуционари после 1831. године (Павловић 1913, 53–55). Градашчевић је у јулу 1832. писао и Метерниху (Šljivo 2006, 209), који је аустријском интернунцију у Цариграду барону Францу Отенфелсу наложио да од Порте тражи што пре умирење у Босни (Павловић 1913, 17). Штавише, Метерних је у дезавуисању овог муслиманског устаничког покрета отишао корак даље, забрањујући извоз оружја у Босну, иако Порта то од њега није тражила (Павловић 1913, 45). Прво је, по угушењу побуне, у Сарајеву августа 1832. хрватска мисија предвођена потпуковником Иваном Бенком честитала у име хрватског бана Фрање Влашића босанском везиру угушење Градашчевићеве побуне (Makanec 1936, 79), да би следећег месеца аустријски цар од Градашчевића тражио да моли за покорене и милост код Порте (Šljivo 2006, 182).

Изузимајући хајдучке покрете током 1832. против локалних турских власти у Босанској Посавини (Jelenić 1915, 248), католици су се у овом крају Босне држали мирно и по упутствима својих свештеника. Фрањевци су турска насиља ревносно пријављивали аустријским властима, углавном заповедницима славонско-сремске границе, а ова је као њихова заштитница увек интервенисала, осим код босанског везира и на Порти (Страњаковић 1931, 128). Поред споменутог фра Старчевића, фрањевци одани бечкој влади и увек у дослуху са аустријским пограничним властима били су још: жупник у Трамошници фра Амброж Матић, аустријски шпијун у

Ливну фра Анто Тадић, жупник у Ливну фра Андрија Главочевих и жупник у Крешеву фра Андрија Кујунџић (Šljivo 2006, 268–269). Страх од „опасности“ да се католици увуку у српски устанички покрет, изражен је у једном мемоару аустријског министра спољних послова грофа Густава Калнокија, упућеног 7. децембра 1833. године Ватикану. У њему је руско православље означено као идеологија која преко идеје о јединственој словенској нацији помаже устаничке ослободилачке акције других народа (Екмечић 2001, 90–91). Иначе, Ватикан је кроз читав XIX век налагао католицима, да буду лојални Турском царству, највише из страха од руске окупације Босне и Херцеговине. Католички верници су плашени, да би у том случају православни Словени (Срби–Б. Т.), осим муслимане и Јевреје тлачили и католике (Appleton 1891, 87).

Фрањевац из самостана Толиса код Орашја фра Стјепан Верковић сведочи, како се у самостану почетком тридесетих година XIX века није нимало мислило о калуђерској мантији, него о ратовању за „Керст частни и слободу златну“. Верковић је тада као ученик у самостану чуо причу, да је за Босну најбоље решење било оно какву Србија има под кнезом Милошем због чега се требало спремати за рат и ослобођење (Jelenić 1925, 38–39). Познато је, да кнез Милош није био у потпуности задовољан одредбама Хатише-рифа из 1833. године. Према сведочењу француског конзула у Београду грофа Боа ле Контеа, он би био задовољан тек када би се у једну државу сјединиле Србија и Босна и Херцеговина, народност истог племена, која говори истим језиком (Љушић 2008, 88). Боа ле Конт се лично осведочио у врло често гостовање разних делегација из Босне код српског кнеза, које су од њега тражиле помоћ за ослобођење (Стојанчевић 1960, 351). Међутим, било је сасвим јасно, да је бечкој влади било у најмањем интересу формирање на њеним границама веће српске државе (Duggan 1902, 130–131).

Веза католика у Босни са Аустријом је од 1833. постала приснија чему је нарочито допринела декларација (*Apostolico Francisco Primo et nobili Pannoniae genti a provincia Bosnae Argentinae...*) секретара босанске бискупије фра Маријана Шуњића. У овом документу заслугу за опстанак католичанства у Босанском ејалету Шуњић је приписао кући Хабзбурга (Jelenić 1915, 26). Положај католика у Босанском ејалету је у освиту устанка Срба у околини Дервенте под вођством попа Јовице Илића постао један од спољно–политичких приоритета бечке владе. Из страха да би Порта управу у Босни могла препустити српском кнезу, аустријски намесник у Далмацији гроф Већеслав Лилиенберг је почетком 1834. послао свог шпијуна дон Шимуна Девиха код босанских фрањева-

ца (Vlačić 1934, 80–81). Девећ је сазнао, како је теорија о будућој српској управи у Босни имала везе са наводним „царев[им] (султан–Б. Т.) уговор[ом] са Московом (Руси–Б. Т.), да Милош посидне Босну, а нека буде подложен Москову“ (Vlačić 1934, 84). Зато и не треба да чуди што је одмах по отпочињању Илићевог устанка на пролеће 1834. године, заједнички интерес католичке цркве и Аустрије био да се ради на његовој моменталној пацификацији (Поповић 1949, 91).

АУСТРО–РУСКО ОНЕМОГУЋАВАЊЕ УСТАНКА ПОПА ЈОВИЦЕ ИЛИЋА 1834.

Аустрија је отворено позивала католике да се не придружују побуњеним Србима. Војна команда из Славонског Брода је 21. марта 1834. године, уз потписе католичког свештенства гарантовала лојалност католика Босанске Посавине турским властима, истичући како је неистина да им се није дозвољавало слободно исповедање католичке вере. Аустријске пограничне власти, осим што су уверавале Турке да католици нису стали уз Србе који су желели да Босну окупира Србија (Ivić 1919, 12–13), су за веома кратко време направиле кордон на Сави од 4.000 војника (Spratts 1907, 45). По свему судећи, мимо контроле католичке цркве и притисака аустријских пограничних власти, у устанку попа Илића учешћа је узео један мањи број католика. Илирац Игњат Торкват–Брлић писао је Вуку Караџићу, како је у тим борбама настрадало „што христјанах (православни–Б. Т.), што католиках окол 700 главах“ (Богићевић 1950, 153). Постоје индиције да је, осим због безрезервне оданости Аустрији један од кључних разлога због неучествовања већег броја католика у овом устанку био и због наводних писмених позива српског кнеза Милоша само Србима да се подигну на устанак (Šljivo 2006, 261). Извештаји са терена у то време су говорили, да је обичан католички верник у Босанском ејалету веровао, да му само „Бог и Фрањо (аустријски цар–Б. Т.) могу залечити његове ране“ (Čurić 1955, 182). Ипак, остала је недоумица око тога, да ли су представници босанских католика уопште знали за Метернихове политичке планове у случају евентуалне реорганизације Турског царства? Вешти аустријски дипломата је тада озбиљно помишљао на образовање (полу)независне босанске државе у којој би власт вршили муслимански ханови, као што би у Србији, Влашкој, Молдавији и Бугарској обављали хришћански кнежеви (Поповић 1931, 129).

За време Илићевог устанка је чак један број православних свештеника и угледнијих људи осумњичен од Турака, да су устанак припремали у споразуму са „Московима” (Русима–Б. Т.) (Страњак-Ковић 1931, 124). Међутим, Русија је у то време имала солидне односе са Портом, због чега је њен утицај на овај покрет потпуно изостао. Петроградска влада, као уосталом и бечка влада, је поштовала принцип легитимизма у унутрашњим пословима Турске, односно одбацивала је било какве устаничке или револуционарне акције њених хришћанских поданика (Стојанчевић 1971, 378). Царска Русија се у тим временима ослањала на Једренски уговор из 1829. године, када је Порти наметнула обавезу за ефикаснију заштиту православних хришћана у Турском царству. Овим уговором, Турска је још једном од Кучук-Кајнацирског мира 1774. године, преко мировног уговора 1812. године, признала Русији неку врсту, не само верског, већ и морално–политичког протектората над православнима у Турском царству (Стојанчевић 1971, 102). Билатерални односи између Русије и Турске још више јачају и достижу виши ниво узајамног поверења, поготово након руске војне интервенције у Цариграду 1833. и спасавања Турске од египатске инвазије. Осим тога, Русија и Турска су јула исте године потписале тајни уговор у Ункјар-Искелесиу са обавезом међусобног помагања од свих спољних и унутрашњих непријатеља за наредних осам година. Овome треба додати и Минхенгрeцки споразум који је Метерних септембра 1833. потписао са својим руским колегом Неселродеом, а који је значао ревизију искључивог покровитељства Русије над Турским царством (Стојанчевић 1971, 342). Обе силе су се обавезале да ће поштовати независност и територијални интегритет Турске под владајућом династијом (Поповић 1931, 164.), што је, без сумње, за Метерниха био највећи контрареволуционарни успех (Ibler 1960, 54).

АУСТРИЈИНО ДЕЗАВУИСАЊЕ УСТАНКА ПРОТИВ ИБРАХИМ–БЕГА ФИРДУСА 1836. И ТУРКОФИЛИСТВО ВЕЛИКЕ БРИТАНИЈЕ

У муслиманској побуни из марта 1836. против експонента Портине политике ливањског капетана Ибрахим–бег Фирдуса видели су се и аустријски прсти (Мијић 1953, 599). Фирдус је, иначе, био против Градашчевићеве побуне, у којој је видео инволвираност Аустрије која је подизала и финансирала устанке у Босни само како би Европи показала неопходност своје војне интервенције и

управе (Чокорило 1976, 45). Аустрија је и овај пут одиграла улогу Портиног савезника у сламању отпора, забрањујући бунтовницима прелазак на њену територију (Николајевић 1910, 648). Свакако да је Аустрија и тада, као и раније имала (не)скривене намере око Босне. Француски путописац Ами Буе је као савременик овог догађаја правилно уочио, како је основни разлог што је верски поцепан Босански ејалет још увек био под турском влашћу и због, како се изразио „задњих мисли које је имала Аустрија”. Такође, вредно пажње је и Буеово запажање, да се врхунац вештине руске дипломатије сводио једино на убеђивање Порте о уступању Босне српском кнезу или неком другом националном наследном вођи. Тако би се на легалан начин, мислили су Руси, пре свега Аустрији одузело свако право посредовања у нередима, стварним или вештачким (Караулац 1998, 208–213). Сличном утиску нису се могли одупрети ни други путописци, поготово аустријски. Надвојвода Јохан, који је 1837. посетио Турску увиђао је њену брзу пропаст, услед чега би по његовој процени Босански ејалет требао припасти Аустрији (Поповић 1931, 140).

Велика Британија је наставила туркофилску политику и након пропасти Српске револуције. После Једренског мира 1829. године, Русија је у колективној свести Британаца све више постајала предмет мржње (Ковић 2007, 35), првенствено због страха од руског присуства на Балкану на коме је, према речима Лујса Апплтона „Русија увек била присутна, било отворено или прикривено“ (Appleton 1891, 69). Осим русофобије, код Британаца се стварало све веће неповерење према православним Словенима, које су доживљавали као вечите руске савезнике (Ковић 2009, 160). Британска влада је 1837. због жеље да се боље упозна са приликама у Босанском ејалету именовала у Новом Пазару вицеконзула Џорџа Хоцеса. Овај је за веома кратко време увидео, како је у интересу великих сила било да подржава кнеза Милоша и тиме умањи значај Руса међу православнима, конкретно у Босни, код којих је као и код већине Срба била дубоко усађена предрасуда о свемоћи Русије (Гавриловић 1926, 127). Такође, веровао је да је већ тада између Аустрије и Русије постојао споразум о деоби турских земаља, по којој би Србија и Босна припале Аустрији (Гавриловић 1926, 133). Хоцес је био уверен, да је кнез Милош имао подршку Француске за уједињење Србије и Босне о чему је децембра 1837. известио британског премијера Хенрија Палмерстона (Стојанчевић 1972, 180). Овоме у прилог је и чињеница, да је сарајевски владика већ почетком наредне године предлагао српском кнезу подизање устанка у Босни и то уз помоћ Русије и Аустрије (Поповић 1931, 180).

Не само босански Срби, већ и вођа хрватских Илираца Људевит Гај је имао илузије о руској протекцији устаничких покрета на Балкану. Он је 1838. поднео један „Меморандум“ руској влади у коме је предвиђао да се устанком од Турака ослободе Босна, „турска Хрватска“ (Босанска Крајина), Херцеговина, Албанија и Србија (Doklešić 1987, 6). Изгледа да је Гај за ову идеју придобио и неке босанске фрањевце. Када је фра Петар Марешевић из Крешева негде у то време у Бечу безуспешно тражио помоћ за босанске католике, он је у писму свом рођаку фра Андрији Кујунџићу предлагао да се за помоћ обрати Русима, који су по његовим речима помагали све словенске народе без обзира на веру (Šljivo 2006, 361).

Метерних је у марту 1836. уз сагласност аустријског цара обећао бискупу Баришићу покровитељство над католичким верницима у Босанском ејалету (Jelenić 1913, 78), чиме је овај потпуно придобијен за аустријску политику. У „Споменици“, коју је 1. маја те године послао у Беч, Баришић је цара Фердинанда називао „послије Бога јединим заштитником босанских католика“ (Glavaš 1900, 33–34). На јесен следеће године, он је лично отпутовао у Рим, где је предао и „Споменицу“ против просрпских босанских фрањеваца (Jelenić 1915, 37).

Турско царство је од 1839. до 1841. било заокупљено ратом у Египту (Ibler 1960, 59), тако да је Босна представљала погодно тло за испољавање незадовољства старог муслиманског племства. Гајев следбеник Матија Мажуранић се лично уверио, да је муслимански отпор реформама из 1839. био ненародан и верски. Исти путописац се 1840. састајао са православним свештеницима и католичким фрањевцима у Босни, када је приступио некој устаничкој чети (Mažuranić 1842, IX).

РУСКО ИГНОРИСАЊЕ СРПСКИХ УСТАНИЧКИХ ПОКУШАЈА 1839/40.

Русија је догађаје у Босанском ејалету могла интензивније да прати тек од 1839. године, када је у Србији отворила генерални конзулат (Тепић 1988, 19). Тако да је устаничко превирање у Босни од тада имало у извесној мери везе са делатношћу првог руског конзула Герасима Вашченка, који је током 1839. и 1840. примио неколико делегација босанских Срба. Први који му се жалио и желео покровитељство Русије над Босном био је Сима Милутиновић–Сарајлија (Љушић 1982–1983, 327–328). Када су се Вашченку септембра 1839. пожалили неки Срби из околине Приједора и Бањалу-

ке, молећи га да им помогне око подизања устанка, руски конзул их је одвраћао саветујући им да све своје проблеме решавају на Порти. Вашченко је децембра 1839. добио од Неселродеа инструкције по којима је и даље требао да одржава добре односе са пограничним турским и аустријским чиновницима, као и да босанске Србе и даље одвраћа од њихових молби за руску протекцију. Њега је на лично изненађење у Београду посетио крешевски фрањевац фра Мато Ћорић, представљајући се као разочареник у Аустрију, молећи за помоћ Русије око подизања устанка у Босни. Вашченко је, придржавајући се инструкција руске владе, одбацио Ћорићеве несувисле предлоге. Нове делегације Срба из Босанске Крајине пристизале су му током читаве 1840. године. Једна од њих га је чак уверавала, да овога пута устаничком покрету неће изостајати ни Метернихова подршка (Љушић 1982–1983, 330–335).

ЗАКЉУЧАК

Аустрија је током 1830–тих под кринком очувања конзервативних и антиреволуционарних вредности Европе радила све на онемогућавању устаничких покрета у Босанском ејалету. Главном протагонисти ове политике шефу аустријске дипломатије кнезу Клемену Метерниху било је најважније очување територијалног и политичког интегритета Турског царства, а науштрб образовања муслиманских политичких аутономија или веће српске државе на њеним јужним границама. Делатност на овом плану не би имала никакву перспективу, да Метерних интригама није задобио подршку свог руског колеге грофа Карла Неселродеа. Осим тога, подршка туркофилске британске политике Аустрији није изостајала.

Иако је Хусеин–капетан Градашчевић сматрао Аустрију за савезника, бечка влада није подржала његову побуну против Порте 1830–32. године. Овај устанак је од европских сила сматран као покрет са основном намером и циљем, да точак историје врати уназад, односно да је уперен против покушаја централних власти да се Турска уведе у ред модерних земаља. Српски устанички покрет по па Јовице Илића 1834. године европска дипломатија није узимала у обзир, осим што је његово пацификовање поздравила и подржала једина сила и сусед, Аустрија. Две године касније, бечка влада је као Портин савезник активно учествовала у дезавуисању муслиманског устанка против ливањског моћника Ибрахим–бега Фирдуса. Покушаји током 1839. да се од руског конзула у Београду добије покровитељство за нови српски устанички покрет у Босанској Крајини, игнорисани су.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Берић, Душан. 2007. *Устанак у Херцеговини 1852–1862*. Билећа–Гацко–Бањалука: СПКД Просвјета.
- Богвић, Војислав. 1950. „Стање раје у Босни и Херцеговини пред устанак 1875–1878 године (Поводом 75–годишњице устанка у Херцеговини и Босанској Крајини 1875–1878)“. *Годишњак Историјског друштва БиХ* II: 143–184.
- Гавриловић, Михаило. 1926. „Почеци дипломатских односа Велике Британије и Србије“. 98–189. У *Из нове српске историје, студије д-ра Михаила Гавриловића*. Београд: СКЗ.
- Екмечић, Милорад. 2001. „Место Берлинског конгреса 1878. у српској историји“. 67–99. У *Европа и Источно питање (1878–1923), политичке и цивилизацијске промене*. Београд: Историјски институт САНУ.
- Екмечић, Милорад. 2007. *Дуго кретање између клања и орања, Историја Срба у Новом веку 1492–1992*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковић, Милош. 2007. *Дизраели и Источно питање*. Београд: Слио.
- Ковић, Милош. 2009. „Велика Британија и Босна и Херцеговина у Источној кризи (1875–1878)“. *Зборник за историју БиХ* 6: 159–173.
- Куниберт, Бартол. 1901. *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића 1804–1850*. Београд: Задужбина Илије М. Коларца.
- Љушић, Радош. 1982–1983. „Руски конзул Вашченко о приликама у Босни и Херцеговини крајем тридесетих и почетком четрдесетих година XIX века“. *Историјски часопис XXIX–XXX*: 327–338.
- Љушић, Радош. 2008. *Српска државност 19. века*. Београд: СКЗ.
- Милутиновић, Коста. 1959. „Социјалисти о улози Јужних Словена у решавању Источног питања“. *Годишњак Историјског друштва БиХ* X: 87–119.
- Николајевић, Д. 1910. „Прилози босанској историји из 1836“. *Гласник Земаљског музеја XXII* (4): 645–668.
- Павловић, М. Драг. 1913. *Покрет у Босни и у Албанији противу рефорама Махмуда II*. Београд: СКА.
- Поповић, Васиљ. 1931. *Метернихова политика на Блиском истоку*. Београд: СКА.
- Поповић, Васиљ. 1949. *Аграрно питање у Босни и турски нереди за време реформног режима Абдул Меџида (1839–1861)*. Београд: САН.

- Караулац, Мирослав. 1998. *Приче француских путника са пута по Отоманској Босни*. Избор, превод и предговор Мирослав Караулац. Нови Сад: Матица српска.
- Стојанчевић, Владимир. 1960. „Политички погледи кнеза Милоша Обреновића на питање ослобођења балканских народа“. *Историјски часопис* IX–X: 346–361.
- Стојанчевић, Владимир. 1971. *Јужнословенски народи у Османском царству од Једренског мира до Париског конгреса (1829–1856)*. Београд: Издавачко–штампарско предузеће ПТТ.
- Стојанчевић, Владимир. 1972. „Да ли је било политичке акције Србије у Босни за ослобођење од турске власти пре Гарашаниновог „Начертанија“? *Историјски часопис* XIX: 165–184.
- Страњаковић, Драгослав. 1931. „Буна Срба хришћана 1834“. *Годишњица Николе Чупића* XL: 122–169.
- Тепић, Ибрахим. 1988. *Босна и Херцеговина у руским изворима (1856–1878)*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Успенски, И. Фјодор. 2003. *Источно питање*. Београд: Службени лист Србије и Црне Горе. Подгорица: ЦИД.
- Хердер, Хари. 2003. *Европа у деветнаестом веку*. Београд: Сlio.
- Чокорило, Прокопије. 1976. „Љетопис Херцеговине 1831–1857“. 37–71. У Чокорило, Прокопије, Памучина, Јоаникије, Скендерова, Стака. *Љетописи*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Appleton, Lewis. 1891. *The Foreign Policy of Europe, dedicated to The Right Hon. the Earl of Derby, P. C., K. G.* London: Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co.
- Bridge, F. R. and Bullen, Roger. 2005². *The Great Powers and the European States System 1814–1914*. Harlow: Pearson Longman.
- Ćurić, Hajrudin. 1955. „Politička zapazanja o stanju u Bosni 1834“. *Гласник Земаљског музеја* X: 181–185.
- Doklešić, Ljubiša, 1987. „Prilog istraživanju oslobodilačkih akcija na Balkanu u 40–im godinama XIX stoljeća“. *Historijski zbornik* XXXVII (1): 1–30.
- Duggan P. H., Stephen. 1902. *The Eastern Question A Study in Diplomacy*. New York: The Columbia University Press.
- Glavaš, Radoslav. 1900. *Život Rafe Barišića, naslovnoga biskupa azotskoga i apoštolskog namjestnika u Bosni i Hercegovini*. Mostar: Prva hrvatska dionička tiskara.
- Ibler, Vladimir. 1960. *Diplomatska historija 1814–1871*. Zagreb: Školska knjiga.

- Imamović, Mustafa. 1977. „Bosna između Osmanske i Habsburške carevine u Istočnoj krizi 1875–1878. godine“. 341–349. U *Povodom 100–godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine*. tom I.
- Ivić, Aleksa. 1919. *Ustanak popa Jovice Ilića (1834.) i buna Leskovačkih i vranjanskih Srba (1842.)*. Zagreb: Štampa hrvatskog štamparskog zavoda.
- Jelenić, Julijan. 1913. „Izvori za povjest kulturnoga rada bosanskih Franjevaca“, *Glasnik Zemaljskog muzeja* XXV/1: 2–87.
- Jelenić, Julijan. 1915. *Kultura i bosanski franjevci*. II svezak (1780–1878). Sarajevo: „Prva hrvatska tiskara“ Kramarić i M. Raguz.
- Jelenić, Julijan. 1925. *Pisma Stjepana I. Verkovića Josipu D. Božiću*. Zagreb: Tipografija d. d.
- Makanec, Alfred. 1936. „Jedno zanimljivo izvješće potpukovnika Benka iz Sarajeva od 15. kolovoza 1832. hrvatskome banu Vlašiću“. *HNK „Napredak“* (1937) XXVII: 79–80.
- Mažuranić, Matija. 1842. *Pogled u Bosnu ili kratak put u onu Krajinu, učinjen 1839–40. po Jednom Domorodcu*. Zagreb: Tiskom i troškom kr. pr. ilir. narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja.
- Mujić, A. Muhamed. 1953. „Stav livanjskog kapetana Firdusa prema pokretu Husejin–bega Gradaševića i sultanovoj politici“. *Prilozi za orijentalnu filologiju* II–IV: 597–605.
- Spaits, Alexander. 1907. *Der Weg zum Berliner Kongress, historische Entwicklung Bosniens und der Herzegowina bis zur Okkupation 1878*. Wien und Leipzig: C. W. Stern.
- Šljivo, Galib. 2006. *Bosna i Hercegovina 1827–1849*. Tešanj: Planjax.
- Vlačić, Ljubo. 1934. „Izveštaj rimokatoličkog sveštenika Devića o stanju u Bosni u prvoj polovini XIX veka“. *Магазин сјеверне Далмације*. 80–84.
- Vrdoljak, M. Bono. 2005. *Apostolski vikarijat u Bosni 1735–1881*. 17–130. U *Plodovi ljubavi i žrtve, prinosi iz povijesti, kulture i arheologije*. Livno: Muzej Gorica.
- Živanov, Sava. 2002. *Rusija na prelomu veka, poslednje decenije Ruskog carstva, od završetka Krimskog do početka Prvog svetskog rata (1855–1914)*. Beograd: Službeni list.

Bratislav Teinović
Museum of Republic of Srpska, Banja Luka

“CONSPIRACY” OF THE GREAT POWERS AND THE UPRISINGS IN THE BOSNIAN EYALET IN THE 1830S

Resume

The paper aims to portray the perfidious role of Austria in the “conspiracy” of the Great powers against the revolutionary movement of Serbs and Muslims during the 1830s in the Bosnian eyalet. This includes three uprisings: the Muslim one of Husein Gradašćević in 1830–32. against the central Turkish government, the Serbian one of priest Jovica Ilić in 1834, and another Muslim uprising against of Ibrahim–beg Firdus in 1836. The two Muslim uprisings were not supported by Austria due to its good relations to the Porta, and the Serbian one because it wouldn’t allow the creation of a bigger Serbian state at its southern border. There were no uprisings of Bosnian catholics, considering that the Franciscans were unquestioningly following the instructions of the Austrian government.

Keywords: Bosnian eyalet, uprisings, Austria, Russia, duke Metternich

* Овај рад је примљен 10. априла 2021. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. маја 2021. године.